

ΔΥΟ ΒΙΒΛΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΖΙΟΡΝΤΑΝΟ ΜΠΡΟΥΝΟ

Πέρσι συμπληρώθηκαν 400 χρόνια από την καταδίκη και τη θανάτωση του Τζιορντάνο Μπρούνο από την Ιερά Εξέταση. (Ο Μπρούνο γεννήθηκε στη Νόλα, κοντά στη Νεάπολη, το 1548 και κήρυξε ζωντανός το 1600). Ο Μπρούνο, προτού θανατωθεί για τις «αιρετικές» ιδέες του, είχε περάσει 8 χρόνια στη φυλακή. Αντιμετώπισε με καρτερικότητα πλήθος διωγμών και στη δίκη, χωρίς αυταπάτες για την έκβασή της, αντιμετώπισε τους δικαστές με τα εξής λόγια: «Νομίζω ότι εσείς τρέμετε περισσότερο να μου ανακοινώσετε την απόφασή σας, απ' όσο εγώ φοβάμαι το θάνατο».

Στον καθημερινό και στον περιοδικό τύπο γράφτηκαν άρθρα και σχόλια απ' αφορμή την επέτειο της θανάτωσης του Μπρούνο, για την προσωπικότητα και τις ιδέες του. Επίσης δημοσιεύτηκαν δυο βιβλία, ένα από Έλληνα συγγραφέα, τον Ι. Φίκα, και μια μετάφραση του βιβλίου του John Bossy. Θα επιχειρήσουμε μια σύντομη παρουσίαση των δυο βιβλίων.

Ιωάννης Φίκας, *Τζιορντάνο Μπρούνο, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000, σελ. 148*

Ο Μπρούνο χαρακτηρίζεται συχνά ως μάρτυρας της επιστήμης. Αλλά ο Μπρούνο, τέκνο της Αναγέννησης, ήταν φιλόσοφος, ποιητής, φορέας πανθειστικών αντιλήψεων, νεοπλατωνικών και πυθαγόρειων ιδεών, πίστευε στη μαγεία, κ.λπ. Ο Μπρούνο δεν μπορεί να χαρακτηριστεί επιστήμονας. Το αμάρτημά του ήταν, κυρίως, η διδασκαλία του για την απειρότητα των κόσμων, η οποία βρισκόταν σε ρητή αντίφαση με τη διδασκαλία των Γραφών.

Ο Μπρούνο, τέκνο της Αναγέννησης. Τέκνο της περιόδου της απαρχής του καπιταλισμού και των νεότερων επιστημών. Ο Μπρούνο ήταν κατά 75 χρόνια μεταγενέστερος του Κοπέρνικου (1473), σύγχρονος

του Γαλιλαίου (1564), κατά 48 χρόνια προγενέστερος του Καρτέσιου (1596) και κατά 23 έτη προγενέστερος του Κέπλερ (1571), του «νομοθέτη του Ουρανού». Επίσης ο Μπρούνο ήταν μεταγενέστερος του συγγραφέα της *Οιτοπίας*, του Τόμας Μόρους (1480) και ουσιαστικά σύγχρονος του άλλου ουτοπικού, του Τομάζο Καμπανέλα (1568). Ο Μπρούνο έζησε στη «θαυμαστή» εποχή της Αναγέννησης, στην εποχή της δημιουργίας της νεότερης επιστήμης από τον Καρτέσιο, τον Γαλιλαίο, τον Κέπλερ, στην εποχή της θεμελίωσης της ανατομίας από τον Vesalius (1514), καταδικασμένο και αυτόν σε θάνατο, της φυσιολογίας από τον Μιχαήλ Σεβρέ (1511), που κήρυξε από τον

Καλβίνο στη Γενεύη, της ανακάλυψης των λογαρίθμων από τον Νέπερ (1550). Ο Κοπέρνικος εξάλλου είχε δημοσιεύσει το βιβλίο του πέντε χρόνια πριν από τη γέννηση του Μπρούνο.

Θαυμάζουμε την Αναγέννηση για το ριζοσπαστικό πνεύμα της, για την επιστροφή στους αρχαίους, για τα μνημεία και την τέχνη της. Πρόκειται για τη φωτεινή όψη αυτής της καταπληκτικής και βάθραρης εποχής. Την άλλη, τη βάθραρη όψη, την έχουν περιγράψει ο Μόρουσ, ο Μαξ και άλλοι ιστορικοί και στοχαστές. Θαυμάζουμε αυτή την εποχή της απαρχής των νεότερων επιστημών. Λησμονούμε όμως ότι οι μεγάλοι επιστήμονες, θεμελιωτές επιστημών, δεν ήταν μόνο καλοί χριστιανοί. Ήταν συχνά αστρολόγοι, αλχημιστές, φορείς μεταφυσικών αντιλήψεων. Ο Κοπέρνικος, π.χ., ήταν πιστός καθολικός και το βιβλίο του το είχε αφιερώσει στον πάπα. Ο Κέπλερ, ο «νομοθέτης του Ουρανού», πίστευε ότι με το έργο του είχε αποκαλύψει στους θνητούς μια όψη από το μεγαλείο της Δημιουργίας. Επίσης, ασκούσε συστηματικά την αστρολογία. Ακόμα και ο «πατέρας» του αστικού «ορθολογισμού», ο Καρτέσιος, ήταν ευλαβής χριστιανός. Όσο για το μεταγενέστερο, το μεγάλο Νεύτωνα, εκτός από τις χριστιανικές ηθικοπλαστικές διατριβές του στην *Οπτική*, είχε αφιερώσει μεγάλο μέρος της δραστηριότητάς του στην Αλχημεία. Ο Πλάτων, ο Πυθαγόρας, ο Ερμής ο Τρισμέγιστος, η Αλχημεία, η μαγεία, ο ανατολικός μυστικισμός, ήταν πηγές έμπνευσης και πεδίο δραστηριότητας των μεγάλων επιστημόνων της Αναγέννησης.

Αυτά ως προς τους επιστήμονες. Ως προς τους φιλοσόφους: Ο μεγάλος ουμανιστής Έρασμος (1467), συγγραφέας του *Εγκώμιου στη Μωρία*, δεν ήταν βέβαια άθεος, όπως και ο μεγάλος ουτοπικός Μόρουσ,

συγγραφέας μιας κομμουνιστικής Ουτοπίας, όπως και ο άλλος ουτοπικός, ο Καμπανέλα, που την ουτοπία του, την *Πολιτεία του Ήλιου*, τη φανταζόταν «στην αγκαλιά του Θεού». Ο Μπρούνο επίσης δεν ήταν άθεος. Φορέας νεοπλατωνικών και πυθαγόρειων αντιλήψεων, πίστευε στην ύπαρξη μιας παγκόσμιας ψυχής, στη μετεμψύχωση, στη μαγεία. Πίστευε ότι η ηθική θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί στα πλαίσια της αληθινής θρησκείας. Έγραψε μάλιστα και έναν «Ύμνο» στην Ελισάβετ, την οποία θεωρούσε «όργανο της θείας κυβέρνησης».

Ο Μπρούνο ήταν πανθειστής. Ταύτιζε το θεό με τη φύση, πίστευε πως ο θεός ήταν μέσα στα πράγματα. Στα πλαίσια του πανθειστικού του συστήματος, πίστευε ότι η απειρότητα του Σύμπαντος ταίριαζε περισσότερο στη χριστιανική θεολογία, απ' ό,τι το πεπερασμένο Σύμπαν. (Ο Κοπέρνικος, αντίθετα, θεωρούσε τον ήλιο κέντρο ενός πεπερασμένου σύμπαντος). Βέβαια η ιδέα του άπειρου σύμπαντος δεν ήταν νέα: Ανάγεται στον Αναξίμανδρο και στους Ατομικούς, αλλά ο Μπρούνο είχε την τόλμη (και την ατυγία) να την κηρύξει στην εποχή που η Ιερά Εξέταση ήταν ο κάτοχος της μοναδικής αλήθειας και είχε και τα υλικά μέσα να την επιβάλλει.

Ο Ι. Φίκας (διδάκτωρ Φιλοσοφίας) χωρίζει το βιβλίο του σε τρία μέρη: Το περιβάλλον όπου έδρασε ο Μπρούνο. Οι αιγυπτιακές επιρροές στη διάνοηση του Μπρούνο. Οι άξονες της φιλοσοφίας του Μπρούνο. Επίσης παραθέτει ένα *Παράρτημα* για τις αιγυπτιακές θεότητες, τη μεταφυσική του Πλωτίνου και τις αντίστοιχες ιδέες του Μπρούνο. Οι ιδέες αυτές απεικονίζονται επίσης με σχέδια και παραστάσεις.

Ο συγγραφέας επιχειρεί μια ιστορική ανασυγκρότηση των κύριων «στιγμών» της ζωής του Μπρούνο και καταγράφει τις αι-

γυπτιακές κυρίως επιρροές στη σκέψη του. Στη συνέχεια επιχειρεί μια συστηματική ανασυγκρότηση της μεταφυσικής και της κοσμολογίας του Μπρούνο και καταγράφει τις αντιλήψεις του για τη μαγεία, για το ρόλο της φαντασίας, τις ιδέες και την πρακτική του για την «τέχνη της μνήμης» κ.λπ.

Στο βιβλίο καταγράφονται γεγονότα από τη ζωή του Μπρούνο, οι επιρροές από τους Πυθαγόρειους, τον Πλωτίνο και τους νεο-πλατωνικούς, τον Ερμή τον Τρισμέγιστο κ.λπ. Επίσης οι αντιλήψεις του για τη μαγεία, το πνεύμα, την παγκόσμια ψυχή, ο υλοζωισμός και ο ανθρωπομορφισμός που διαποτίζουν την κοσμοθεωρία του. Επίσης ο συγγραφέας καταχωρίζει πρωτότυπα αποσπάσματα, ενίοτε αρκετά εκτεταμένα, από την πλατωνική και την ερμητιστική παράδοση, από έργα του Μπρούνο και από συγγραφείς που ασχολήθηκαν με τον Μπρούνο. Συνολικά ο Ι. Φίκας κατορθώνει να αναπαραστήσει μια αντιφατική εποχή με

τις επαναστατικές ιδέες της αλλά και με τον κυρίαρχο μυστικισμό και να δώσει μια κατά το δυνατόν αντικειμενική εικόνα για την προσωπικότητα και τις ιδέες του Μπρούνο. Στις αδυναμίες του βιβλίου θα πρέπει να καταχωριστεί το γεγονός ότι ο συγγραφέας δε σκιαγραφεί κριτικά το ιδεολογικό κλίμα της Αναγέννησης και δεν επιχειρεί μια ερμηνεία των κυρίαρχων ρευμάτων. Επίσης ότι στο γενικό αυτό πλαίσιο δεν κρίνει, αλλά περισσότερο καταχωρίζει, ιδέες, αντιλήψεις και πρακτικές. Συνολικά, παρά τη βασική αυτή έλλειψη, πρόκειται για ένα ενδιαφέρον βιβλίο, το οποίο με αντικειμενικό τρόπο και τεκμηριωμένα δίνει την εικόνα μιας εποχής και των ιδεών και της προσωπικότητας ενός από τους μάρτυρες ενός ουμανισμού και μιας κοσμοθεωρίας, μυστικιστικής μεν, αλλά αντίθετης με τον απολιθωμένο κόσμο του καθολικισμού και της φεουδαρχικής κοινωνίας.

John Bossy, *Giordano Bruno. Υπόθεση Πρεσβεία, μετάφραση Χ. Παπαγεωργίου, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1994, σελ. 272*

Το βιβλίο του άλλου συγγραφέα, John Bossy, Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του York, δεν είναι βιογραφία του Μπρούνο. Πέρα από το ότι δεν μπορεί να καταταγεί στο είδος *βιογραφία*, το βιβλίο αυτό ασχολείται με μία μόνο περίοδο της ζωής του Μπρούνο. Συγκεκριμένα, με ό,τι συνέβη στην περίοδο ενός ταξιδιού του

στην Αγγλία. Ο συγγραφέας του βιβλίου δεν επιχειρεί μια κριτική παρουσίαση των ιδεών της εποχής του Μπρούνο, ούτε μια συστηματική καταγραφή της κοσμοθεωρίας και των αντιλήψεών του. Το βιβλίο είναι βασικά μια ιστορικο-φιλοσοφική πραγματεία της κοινωνίας στην περίοδο της βασιλείας της Ελισάβετ, αλλά δεν έχει ούτε το

χαρακτήρα «πραγματεία». Είναι περισσότερο ένα ιστορικό μυθιστόρημα. Ένα βιβλίο μυθιστορηματικής μορφής, όμως με αυστηρή και λεπτομερειακή τεκμηρίωση, με γνώση των πηγών, με τεράστια βιβλιογραφική στήριξη. Ο συγγραφέας εργάζεται ως ιστορικός και ταυτόχρονα ως μυθιστοριογράφος, που εξιστορεί γεγονότα, συνωμοσίες, ίντριγκες, εκτελέσεις. Παρακολουθώντας τον «ήρωά» του, ο συγγραφέας συμβάλλει στη γνώση της πολιτικής και πνευματικής ιστορίας της Ευρώπης σε μια κρίσιμη περίοδο της ιστορίας της. Το βιβλίο του Bossy, παρά τις συχνά κουραστικές λεπτομέρειες, τα ονόματα και τις ημερομηνίες, είναι ένα βιβλίο εξαιρετικά ενδιαφέρον. Δεν είναι συνεπώς τυχαίο ότι γνώρισε σημαντική εκδοτική επιτυχία και μεταφράστηκε σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες.

Η Αναγέννηση υπήρξε κατ' εξοχήν μεταβατική εποχή: Ανάπτυξη των νέων, καπιταλιστικών σχέσεων και απαρχή της νεότε-

ρης επιστήμης, αλλά και απαρχή της φεουδαρχίας και δημιουργία του νεότερου προλεταριάτου με την πρωτοφανή μαζική αθλιότητα. Ουμανισμός, ορθολογισμός, στροφή στους αρχαίους και στις φυσικές επιστήμες, αλλά και επιβίωση του φεουδαρχικού ιδεολογικού εποικοδομήματος, ηγεμονία της εκκλησίας και του δόγματος, Ιερά Εξέταση, θρησκευτικοί πόλεμοι, οι αστοί να μιμούνται την παλαιά αριστοκρατία, επιβίωση και αναβίωση πανθείστικων και μυστικιστικών ιδεολογιών. Το ανιμιστικό, πανθείστικό πνεύμα της Αναγέννησης θα το διαδεχόταν η ξηρότητα της μηχανιστικής κοσμοαντίληψης η οποία, φυσικά, δεν εκτόπισε το θρησκευτικό μυστικισμό.

Τα δυο βιβλία, στα οποία αναφερθήκαμε, δίνουν μια εικόνα αυτής της εποχής, με κεντρικό ήρωα τον τραγικό Τζιορτζάνο Μπρούνο.

Ευτύχης Μπιτσάκης

Σκαμνί αοχηγού, περιοχή Baluba